

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottság támogatta

ISBN 978-963-567-049-9

ISBN 978-963-567-050-5

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete
1014 Budapest, Országház u. 30.
www.etnologia.mta.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2011

© Borsos Balázs

© MTA Néprajzi Kutatóintézet

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

A kiadásért felelős: az MTA Néprajzi Kutatóintézet igazgatója

Borítóterv: Nagy Károly Zsolt

Technikai szerkesztő: Fancsek Krisztina

Olvasószerkesztő: Báti Anikó és Berta Péter

A nyomdai munkálatokat az Innova-Print Kft. végezte

Felelős vezető: Kormornik Ferenc

Budapest 2011
Printed in Hungary

Tartalom

Egy szintézis összefoglalása elé (Balogh Balázs)	15
Bevezetés és köszönetnyilvánítás	17
1. Néprajzi atlaszok és a kultúra területi tagolódásának vizsgálata	21
1.1. A magyar népi kultúra területi tagolódásának kutatása	21
1.2. Néprajzi atlaszok Európában	30
1.3. Néprajzi atlaszok felhasználása kulturális tagolódási kép megrajzolására	37
1.4. Néprajzi atlaszok számítógépes feldolgozása és elemzése	40
1.5. A számítógép meghatározta területi egységek	43
1.5.1. A terminológia	43
1.5.2. A kulturális régiók neve	48
1.5.3. A kulturális régiók elhatárolása	49
2. A <i>Magyar Néprajzi Atlasz</i> számítógépes feldolgozásának és elemzésének előkészítése	51
2.1. A <i>Magyar Néprajzi Atlasz</i>	51
2.2. A <i>Magyar Néprajzi Atlasz</i> mint adatbázis	54
2.3. A <i>Magyar Néprajzi Atlasz</i> adatainak digatalizálása	59
2.4. Az adatbázis az EM Tool programban	60
2.5. A klaszteranalízis	61
2.6. Az <i>Magyar Néprajzi Atlasz</i> adatbázisának átalakítása az elemzés előtt	64
3. A <i>Magyar Néprajzi Atlasz</i> klaszteranalízise	69
3.1. Az elemzés az EM Tool programmal	69
3.2. Az összes térképlap és az összes település klaszterezése	70
3.3. Szűrt klaszterezések	80
3.3.1. Sok 0 adattal jellemezhető diszperz klaszter településeinek kiszűrése	80
3.3.2. Az időtényező kiszűrése	80
3.3.3. A nyelvi tényező kiszűrése	83
3.3.4. A sok 0 adatot tartalmazó (tematikai és területi részleteket ábrázoló) lapok kiszűrése	84
3.3.4.1. Klaszterelemzés a 200-nál több 0 adatot tartalmazó lapok kiszűrésevel	85

3.3.4.2. Klaszterelemzés az 50-nél több 0 adatot tartalmazó lapok kiszűrésével	86
3.4. Következtetések	88
4. Az európai néprajzi atlaszok számítógépes feldolgozásának lehetőségei, elvi és gyakorlati problémái	91
4.1. A vizsgálatba bevont néprajzi atlaszok	91
4.2. Az atlaszok térképlapjai	93
4.3. A gyűjtési módszer és a gyűjtőpontok meghatározásának problematikája	95
4.4. A néprajzi atlaszok tematikai egyoldalúsága	99
4.5. Az adatok tér- és időbelisége	105
4.6. A nyelvföldrajz és a tájnyelvi hatások problémája	108
4.7. Az egyes európai néprajzi atlaszok digitalizálásának lehetőségei	109
4.8. A <i>Német Néprajzi Atlasz</i> tesztelemzése és a belőle levonható következtetések	111
4.8.1. A tesztterület kiválasztása	111
4.8.2. Az elemzésbe bevont térképek kiválasztása	112
4.8.3. Az adatbázis előkészítése az elemzésre	113
4.8.4. A <i>Német Néprajzi Atlasz</i> mintatérképeinek elemzése és az eredmények értékelése	114
4.9. Várható eredmények az egyes néprajzi atlaszok feldolgozása során	120
5. A magyar nyelvterület regionális tagolódása kulturális és egyéb aspektusok alapján	122
5.1. Információs és kiegészítő térképek a <i>Magyar Néprajzi Atlaszban</i> és az ezek alapján megállapított területi tagolódás	124
5.1.1. Közigazgatási és politikai tagolódás	127
5.1.1.1. Közigazgatási térképek	127
5.1.1.2. A közigazgatási-politikai felosztás és a kulturális tagolódás	129
5.1.2. Nemzetiségi viszonyok	133
5.1.2.1. Nemzetiségi térképek	133
5.1.2.2. A nemzetiségi viszonyok és a kulturális tagolódás	134
5.1.3. Vallási viszonyok	136
5.1.3.1. Vallási térképek	136
5.1.3.2. A vallási viszonyok és a kulturális tagolódás	138

5.1.4. Településdemográfia	140
5.1.4.1. Településdemográfiai térképek	140
5.1.4.2. A településdemográfia és a kulturális tagolódás	141
5.1.5. Mezőgazdasági viszonyok	143
5.1.5.1. Mezőgazdasági statisztikai térképek	143
5.1.5.2. A mezőgazdasági adatok területi jellemzői és a kulturális tagolódás	143
5.1.5.3. A mezőgazdaság területi tagolódásának megállapítása klaszteranalízissel és kapcsolata a kulturális tagolódással	148
5.2. Területi tagolódási térképek kulturális és egyéb aspektusok alapján	151
5.2.1. Földrajzi tagolódás	152
5.2.1.1. Földrajzi tagolódási térképek	152
5.2.1.2. A földrajzi tájbeosztás és a kulturális tagolódás	155
5.2.2. Nyelvjárási tagolódás	162
5.2.2.1. Nyelvjárási térképek	162
5.2.2.2. A nyelvjárási tagolódás és a kulturális tagolódás	164
5.2.3. A kulturális tagolódás az egyes kulturális aspektusok alapján	168
5.2.3.1. Település–építkezés	169
5.2.3.2. Gazdálkodás (Zsákmányolás–állattartás–földművelés)	178
5.2.3.3. Szállítás–közlekedés–kereskedelem	184
5.2.3.4. Kézművesség–háziipar	188
5.2.3.5. Életmód (Lakáskultúra–öltözködés–táplálkozás)	192
5.2.3.6. Társadalom–rokonság–életfordulók	199
5.2.3.7. Szokások–hiedelmek	201
5.2.3.8. Szövegfolklor	203
5.2.3.9. Díszítőművészet	205
5.2.3.10. Népzene	206
5.2.3.11. Néptánc	209
5.3. Összefoglalás	211
6. A magyar népi kultúra régiói	213
6.1. Nyugati nagyrégió	214
6.1.1. Nyugati középrégió	219
6.1.1.1. A Nyugati középrégió néprajzi kistájai	225
6.1.1.1.1. Szigetköz	225
6.1.1.1.2. Hanság	227
6.1.1.1.3. Rábaköz	228

6.1.1.1.4. „Bakony előtere” (Sokoróalja, Győri puszták, Komáromi Duna mente)	229
6.1.1.1.5. Kemeneshát, Kemenesalja	230
6.1.1.1.6. „Rábántúl”	232
6.1.1.1.7. Őrség	233
6.1.1.1.8. Hetés és Lendva-vidék	235
6.1.1.1.9. Göcsej és Észak-Zala	237
6.1.1.1.10. Dél-Zala	240
6.1.1.2. A Nyugati középrégió kistréói	240
6.1.1.2.1. Északnyugati kistréó (Közép-Sopron, Nagyerdő)	241
6.1.1.2.2. Északkeleti kistréó (Kisalföld)	243
6.1.1.2.3. Nyugati kistréó (Vasi Alpokalja)	243
6.1.1.2.4. Középső kistréó (Kemenes–Rába-vidék)	244
6.1.1.2.5. Keleti kistréó (Marcal-medence)	245
6.1.1.2.6. Nyugati perem kistréó (Felső-Őrség, Hetés)	246
6.1.1.2.7. Délnyugati kistréó (Dél-Vas, Nyugat-Zala)	247
6.1.1.2.8. Délkeleti kistréó (Kelet-Zala)	247
6.1.2. Déli középrégió	248
6.1.2.1. A Déli középrégió néprajzi kistájai	251
6.1.2.1.1. Belső-Somogy	252
6.1.2.1.2. Külső-Somogy	253
6.1.2.1.3. Zselic	255
6.1.2.1.4. Ormánság	257
6.1.2.1.5. Drávaszög (Drávaköz, Hegyalja)	258
6.1.2.1.6. Közép-Baranya	260
6.1.2.1.7. Hegyhát, Völgység	260
6.1.2.1.8. Szlavónia	262
6.1.2.2. A Déli középrégió kistréói	263
6.1.2.2.1. Északnyugati kistréó (Nyugat-Balaton-vidék)	263
6.1.2.2.2. Északi-középső kistréó (Közép-Somogy, Zselic)	264
6.1.2.2.3. Keleti-északkeleti kistréó (Koppány–Kapos köze)	265
6.1.2.2.4. Nyugati kistréó (Nyugat-Somogy)	266
6.1.2.2.5. Délnyugati kistréó (Délnyugat-Somogy)	267
6.1.2.2.6. Dél-délnyugati kistréó (Délkelet-Somogy)	268
6.1.2.2.7. Déli kistréó (Dél-Baranya)	268
6.1.2.2.8. Közép-keleti kistréó (Közép-Baranya)	269
6.1.2.2.9. Kelet-délkeleti kistréó (Kelet-Baranya)	269
6.1.2.2.10. Délkeleti kistréó (Drávaközi Hegyalja és Szlavónia)	271

6.1.3. Keleti középrégió	272
6.1.3.1. A Keleti középrégió néprajzi kistájai	273
6.1.3.1.1. Balaton-felvidék	274
6.1.3.1.2. Bakony	276
6.1.3.1.3. Bakonyalja	277
6.1.3.1.4. Dunazug	280
6.1.3.1.5. Vértesalja	282
6.1.3.1.6. Mezőföld	283
6.1.3.2. A Keleti középrégió kistrégiói	286
6.1.3.2.1. Nyugati kistrégió (Balaton-felvidék)	286
6.1.3.2.2. Északnyugati kistrégió (Észak-Bakony, Vértes előtere)	287
6.1.3.2.3. Északi kistrégió (Dunazug)	288
6.1.3.2.4. Északkeleti kistrégió (Dunakanyar)	289
6.1.3.2.5. Középső kistrégió (Nyugat-Fejér)	291
6.1.3.2.6. Délnyugati kistrégió (Felső Sió-vidék)	292
6.1.3.2.7. Keleti kistrégió (Mezőföld)	293
6.1.3.2.8. Délkeleti kistrégió (Alsó Sió-vidék)	294
6.1.4. Északi középrégió	295
6.1.4.1. Az Északi középrégió néprajzi kistájai	296
6.1.4.1.1. Csallóköz	296
6.1.4.1.2. Mátyusföld	298
6.1.4.1.3. „Zsitva mente”	299
6.1.4.1.4. Zoboralja, Zobor-vidék	301
6.1.4.1.5. „Garam mente”	302
6.1.4.1.6. „Ipoly mente” (és a „huntyiak”)	303
6.1.4.2. Az Északi középrégió kistrégiói	306
6.1.4.2.1. Északnyugati kistrégió (Északnyugati peremvidék)	306
6.1.4.2.2. Délnyugati kistrégió (Közép-Csallóköz, Vízköz)	307
6.1.4.2.3. Észak-északnyugati kistrégió (Észak-Zobor-vidék)	308
6.1.4.2.4. Észak-északkeleti kistrégió (Dél-Zobor-vidék)	309
6.1.4.2.5. Középső kistrégió (Nyitra-vidék)	310
6.1.4.2.6. Déli kistrégió (Vág és Duna mente)	310
6.1.4.2.7. Közép-keleti kistrégió (Garam mente)	311
6.1.4.2.8. Keleti kistrégió (Ipoly középső folyása)	311
6.1.4.2.9. Délkeleti kistrégió (Börzsönyalja)	312
6.2. Északi nagyrégió	314
6.2.1. Az Északi nagyrégió belső tagolódása	318
6.2.1.1. Az Északi nagyrégió kistájai	323

6.2.1.1.1. „Cserhát vidéke”	323
6.2.1.1.2. „Mátra vidéke”	325
6.2.1.1.3. „Bükk vidéke”	325
6.2.1.1.4. Palócföld	328
6.2.1.1.5. Barkóság	330
6.2.1.1.6. Gömör	332
6.2.1.1.7. „Cserehát vidéke”	333
6.2.1.1.8. Zempléni Hegyalja	335
6.2.1.2. Az Északi nagyrégió kistrégiói	337
6.2.1.2.1. Északnyugati kistrégió (Cserhát-vidék)	337
6.2.1.2.2. Délnyugati kistrégió (Galga–Zagyva-vidék)	339
6.2.1.2.3. Középső északi kistrégió (Mátra-vidék)	340
6.2.1.2.4. Középső déli kistrégió (Mátraalja)	341
6.2.1.2.5. Északi kistrégió (Észak-Bükk, Gömör)	342
6.2.1.2.6. Délkeleti kistrégió (Bükkalja)	344
6.2.1.2.7. Keleti kistrégió (Sajó–Bódva–Hernád-vidék)	346
6.2.1.2.8. Északkeleti kistrégió (Felső-Bódva–Felső-Hernád-vidék)	348
6.2.1.3. Az Északi és Középső nagyrégió átmeneti területe – az Alföld északi peremvidéke	351
6.2.1.3.1. „Budapest környéke”	352
6.2.1.3.2. Tápió mente	353
6.2.1.3.3. „Mátra–Bükk előtere”	354
6.2.1.3.4. „Bódva–Hernád köze”	355
6.2.1.3.5. „Borsodi–hevesi Tisza mente”	356
6.3. Középső nagyrégió	357
6.3.1. Nyugati középrégió	362
6.3.1.1. Északi kistrégió (Északi Duna-mellék)	365
6.3.1.2. Déli kistrégió (Sárköz, Kalocsa-vidék, Északnyugat-Bácska)	367
6.3.1.2.1. Sárköz és Kalocsa vidéke néprajzi kistáj	368
6.3.1.2.2. Sárköz és Kalocsa-vidék kulturális mikrorégiók	369
6.3.1.2.3. Délnyugat-Kiskunság, Északnyugat-Bácska mikrorégió	371
6.3.1.3. Kiskunság néprajzi kistáj	372
6.3.1.4. A Három város és vonzáskörzetük néprajzi kistáj	375
6.3.2. Északi középrégió	375
6.3.2.1. Északi kistrégió (Alsó-Zagyva-vidék, Jászság)	379

6.3.2.2. Déli kistrégió (Alsó-Tápió-vidék, Szolnoki Tisza-vidék)	381
6.3.3. Középső középrégió	383
6.3.3.1. Nyugati kistrégió (Délkeleti Duna–Tisza köze)	387
6.3.3.2. Keleti kistrégió (Körös–Maros köze)	388
6.3.3.3. Délnyugati kistrégió (Szeged és vonzáskörzete)	392
6.3.4. Keleti középrégió	394
6.3.4.1. Északnyugati kistrégió (Borsodi–hevesi Tisza mente)	396
6.3.4.2. Középső kistrégió (Hajdúság, Nagykunság)	396
6.3.4.2.1. Északi mikrorégió (Hajdúság kistáj)	397
6.3.4.2.2. Déli mikrorégió (Nagykunság kistáj)	399
6.3.4.3. Keleti kistrégió (Körös-vidék)	401
6.3.5. Déli középrégió	406
6.3.5.1. Nyugati kistrégió (Bácska kistáj)	407
6.3.5.2. Keleti kistrégió (Bánság kistáj)	410
6.4. Átmeneti nagyrégió	413
6.4.1. Nyugati középrégió	417
6.4.1.1. A Nyugati középrégió kistájai	419
6.4.1.1.1. Bodrogeköz	419
6.4.1.1.2. Rétköz	421
6.4.1.1.3. Nyírség	422
6.4.1.2. A Nyugati középrégió kistrégiói	424
6.4.1.2.1. Nyugati kistrégió (Dél-Bodrogeköz, Rétköz)	424
6.4.1.2.2. Északi kistrégió (Észak-Nyírség)	427
6.4.1.2.3. Déli kistrégió (Dél-Nyírség)	428
6.4.2. Északi középrégió	429
6.4.2.1. Az Északi középrégió területi egységei	431
6.4.2.1.1. Északi kistrégió (Ung–Tisza-vidék)	431
6.4.2.1.2. Keleti kistrégió (Kárpátalja)	433
6.4.2.1.3. Déli kistrégió (Szamosköz, Ecsedi-láp, Beregi Tiszahát)	435
6.4.3. Keleti középrégió	437
6.4.3.1. A Keleti középrégió belső tagolódása	438
6.4.3.1.1. Északi kistrégió (Avas tágabb környezete)	438
6.4.3.1.2. Nyugati kistrégió (Érmellék)	439
6.4.3.1.3. Déli kistrégió (Körösök völgye)	441
6.4.3.1.4. Keleti kistrégió (Szilágyság)	443
6.5. Keleti nagyrégió	445
6.5.1. Nyugati középrégió	448

6.5.1.1. A Nyugati középrégió kistájai	452
6.5.1.1.1. Kalotaszeg	452
6.5.1.1.2. Mezőség	454
6.5.1.1.3. Észak-erdélyi szórványok	456
6.5.1.1.4. Torda, Aranyosszék, Torockó	458
6.5.1.1.5. „Nagyenyed–Gyulafehérvár vidéke”	459
6.5.1.1.6. Küküllők mente	461
6.5.1.1.7. Dél-erdélyi szórványok, Dévai székelyek/csángók	462
6.5.1.1.8. „Felső-Maros mente”	464
6.5.1.1.9. Marosszék	466
6.5.1.2. A Nyugati középrégió kistrégiói	467
6.5.1.2.1. Nyugati kistrégió (Kalotaszeg, Aranyos-vidék)	467
6.5.1.2.2. Északi kistrégió (Mezőség, Észak-erdélyi szórványok)	468
6.5.1.2.3. Déli kistrégió (Hunyad megyei szórványok)	469
6.5.1.2.4. Keleti kistrégió (Közép-Erdély)	470
6.5.2. Keleti középrégió	470
6.5.2.1. A Keleti középrégió kistájai	471
6.5.2.1.1. Sóvidék	472
6.5.2.1.2. Közép-Udvarhelyszék	473
6.5.2.1.3. Homoród mente	474
6.5.2.1.4. Erdővidék	475
6.5.2.1.5. Gyergyó	476
6.5.2.1.6. Csík	477
6.5.2.1.7. Gyimes	478
6.5.2.1.8. Kászon és Felső-Háromszék	479
6.5.2.1.9. Alsó-Háromszék	480
6.5.2.1.10. Barcaság és Hétfalu (Tízfalú)	481
6.5.2.1.11. Bukovina	483
6.5.2.2. A Keleti középrégió kistrégiói	484
6.5.2.2.1. Északi kistrégió (Bukovina)	484
6.5.2.2.2. Északnyugati kistrégió (Udvarhelyszék, Kelet-Marosszék)	485
6.5.2.2.3. Északkeleti kistrégió (Gyergyó, Csík)	486
6.5.2.2.4. Délkeleti kistrégió (Barcaság, Hétfalu, Háromszék, Kászon)	487
6.5.2.2.5. Délnyugati kistrégió (Olt menti szórványok)	489
6.5.3. Moldvai középrégió	490

7. Összefoglalás	494
7.1. Probléma és feladat	494
7.2. Módszertan	496
7.3. Eredmények	501
8. Bibliográfia	530